

Kuźnicka, Barbara / Kuźnicki, Leszek

Manifest Russela-Einsteina we współczesnej interpretacji międzynarodowego ruchu "Pugwash"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 36/1, 200-203

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGRANICY

MANIFEST RUSSELA-EINSTEINA WE WSPÓŁCZESNEJ INTERPRETACJI
MIĘDZYNARODOWEGO RUCHU „PUGWASH”

Dziedzictwo nauki to w równej mierze stały postęp wiedzy, jak również kontynuacja dzieł i myśli wybitnych twórców i myślicieli. Niektórzy z nich równoległe do działalności na polu nauki silnie zaangażowali się w rozwijanie problemów politycznych, najgłębiej nurtujących codzienną rzeczywistość człowieka. Takim przykładem w XX wieku są dwaj nobliści — Bertrand Arthur William Russel, jeden z twórców współczesnej logiki matematycznej, filozof i myśliciel społeczny oraz Albert Einstein, twórca fizyki relatywistycznej. Zaangażowanie Russela w sprawy publiczne było szczególnie żywe po II wojnie światowej; wielokrotnie wówczas występował z apelem o pokojowe współistnienie państw, mających różne systemy społeczno-polityczne, a przede wszystkim zabiegał o rozbrojenie atomowe. Najwyższym marzeniem Einsteina było zjednoczenie się uczonych świata, którzy działając bez ograniczeń na rzecz wolności nauki byłiby jednocześnie postannikami pokoju i przyjaźni między ludźmi i narodami. Te dwie wartości są stale zagrożone nie tylko przez nieodpowiedzialną i agresywną politykę, ale również w wyniku wykorzystywania odkryć naukowych dla celów militarnych. Uczeni z samego charakteru swej działalności są zobowiązani do zabierania głosu w sprawach politycznych i społecznych, kiedy wyniki ich badań są wykorzystywane w sposób zagrażający ludzkości.

Tok myśli obu uczonych o przyszłości świata przeobraził się we wspólne działania. W 1955 roku, w Londynie, zdecydowali się ogłosić apel do uczonych świata, by zjednoczyli się w dążeniu do realizowania pokoju poprzez rozbrojenie i porozumienie na rzecz dobra ludzkości.

Apel ten, nazwany Manifestem Russela-Einsteina, stał się załącznikiem międzynarodowego ruchu Pugwash, który uformował się w 1957 r. Pierwsze spotkanie odbyło się w kanadyjskiej wiosce rybackiej w Nowej Szkocji — o nazwie Pugwash; wzięło w nim udział 22 uczonych ze Wschodu i z Zachodu; wśród nich Marian Danysz i Józef Rotblat. Profesor Rotblat ukończył studia i uzyskał doktorat na Uniwersytecie Warszawskim. W 1939 roku wyjechał na stypendium do Anglii i jest obecnie obywatelem brytyjskim.

Od tego czasu odbywały się coroczne konferencje plenarne — ze stale zwiększającą się liczbą uczestników — oraz liczne sympozja i zebrania grup roboczych.

Od zarania po dzień dzisiejszy w działalności Pugwash znaczącą rolę odegrali Polacy. Wśród jedenastu sygnatariuszy, którzy podpisali Manifest Russela-Einsteina znaleźli się prof. prof. Leopold Infeld i Józef Rotblat (obecny prezes Ruchu Pugwash). Od 1974 roku funkcję przewodniczącego Rady Ruchu Pugwash pełni prof. Maciej Nałęcz, czterokrotnie wybierany na to stanowisko.

Pugwash stanowi forum dyskusji między uczonymi o różnych specjalnościach, z różnych krajów. Punkty widzenia i opinie, a wreszcie uchwały są dla rządów krajów, delegujących swoich przedstawicieli do Pugwash, soczewką światowej opinii uczonych, wypowiadających się na temat aktualnych i kontrowersyjnych problemów, z jakimi boryka się współczesny świat.

Wzrastające z każdym rokiem znaczenie Ruchu Pugwash przejawiało się w oddziaływaniu wybitnych osobowości w nim uczestniczących na polityków, mających wpływ na problemy militarne świata. Ruch Pugwash rozrastał się geograficznie i liczbowo.

Trzydzieści trzy lata działalności to 173 konferencje, sympozja i posiedzenia grup roboczych. Uczestnikami ruchu jest 8500 uczonych z 85 krajów.

Polski Komitet Pugwash działający przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk zorganizował w kraju dwie konferencje i pięć sympozjów. Ostatnie, pt. *Zagraniczne zadłużenie i jego wpływ na stabilność międzynarodową*, odbyło się w czerwcu 1990 r. w Krakowie.

Symbolem odbywającej się w tym roku The Pugwash Conferences of Sciences and World Affairs jest winieta z podobizną impresjonistycznej rzeźby Rodina „Myśliciel”, pod którą znajduje się napis: „thinking in a new way”. Winieta ta w znakomity sposób przedstawia motywy, cel i charakter Pugwash, a jednocześnie uświadamia znaczenie procesu historycznego, jaki od wieków towarzyszy człowiekowi: kształtowanie przyszłości gatunku Homo sapiens...

Pugwash kontynuuje swoją działalność w duchu podjętych wobec Manifestu Ruse-la-Einsteina zobowiązań. Wydarzenia ostatniego roku mogą być brzemienne w skutkach dla przyszłości. Także tegoroczna, czterdziesta już, kolejna konferencja odbyła się w Egham pod Londynem (15-20 września 1990) pod hasłem *Towards a Secure World in the 21st Century*. Konferencja miała strukturę mieszaną. Składały się na nią sesje plenarne — otwarte i zamknięte — oraz spotkania i dyskusje w ramach grup roboczych. W konferencji uczestniczyło 195 osób, w tym z Polski 4 osoby: Leszek Kuźnicki, Maciej Nałęcz, Adam Daniel Rotfeld i Witold Trzeciakowski.

Obrazy w grupach roboczych koncentrowały się wokół następującej tematyki:

Grupa 1. *Światowe a narodowe bezpieczeństwo*: zmiany w zasadniczym podejściu do problemu, a w szczególności bezpieczeństwo narodowe przy braku traktatów militarnych. Praktyczne zastosowanie idei zbiorowego bezpieczeństwa. Restrukturyzacja sił wojskowych i doktryn.

Grupa 2. *Świat wolny od broni jądrowej: idea pożądana czy też realna*. Problemy technologiczne: możliwości sprawdzania w wypadku spraw nie objętych traktatami. Problemy prawne, umowy, wykluczające broń jądrową i jej stosowanie. Problemy polityczne: tworzenie światowego klimatu zaufania.

Grupa 3. *Europa w XXI wieku*. Stworzenie Europy wolnej od broni jądrowej. Zapewnienie politycznej stabilności w klimacie konfrontacji pomiędzy Wschodem a Zachodem. Ekonomiczna integracja Europy i jej zależności z resztą świata.

Grupa 4. *Regionalne konflikty a bezpieczeństwo światowe*. Generalne podejście do sprawy zewnętrznych czynników a powstawania konfliktów generalnych. Afryka Południowa. Ameryka Łacińska.

Grupa 5. *Przekształcenie wojskowo zorientowanych — aktywności poczyniń na zastosowanie pokojowe*. Rozwój politycznego przyzwolenia na tego rodzaju przekształcenia. Reorientacja badań wojskowych w kierunku zastosowań pokojowych: środowisko i energia. Problemy zmian przemysłu zbrojeniowego w kierunku przemysłu cywilnego.

Grupa 6. *Degradacja środowiska a rozwój ekonomiczny: konflikt interesów?* Konflikt pomiędzy zapewnieniem podstawowych potrzeb, określonych przez społeczeństwa „konsumenckie” a zachowanie środowiska. Ekonomiczne miary ochrony środowiska. Współpraca naukowa i przekazywanie technologii w celu rozwiązania spraw środowiskowych. Dla przykładu: przeciwstawienie się wzrostowi zanieczyszczeń.

Grupa 7. *Trzy światy czy jeden świat?* Integracja ekonomiczna przeciwko stałemu rozdrobnieniu. Poszukiwania godziwego rządu bezpiecznego świata. Współpraca nauki i technologii na rzecz rozwoju.

Grupa 8. *Etyczne problemy, stojące przed uczonymi*. Konflikt pomiędzy karierą, zachowaniem czystego sumienia, a poczucie osobistej satysfakcji. Czy istnieje potrzeba

stworzenia kodeksu zachowań, np. podobnego do przysięgi Hipokratesa, szczególnie w sytuacjach przechodzenia od działań na rzecz wojska do działań cywilnych. Tworzenie większego zrozumienia między uczonymi o ich odpowiedzialności społecznej: rozpowszechnianie myślenia „pugwaszowskiego”.

Wśród licznych wykładów plenarnych, które dotyczyły zarówno współczesnej sytuacji politycznej, kontroli zbrojeń i rozbrojenia, światowej współpracy w kierunku zabezpieczenia niekorzystnych zmian, zachodzących w środowisku wyróżniał się korzystnie głos Polski (profesor Witold Trzeciakowski), dotyczący powstrzymania światowego zadłużenia.

Na zakończenie konferencji brytyjska grupa Pugwash zorganizowała otwarte posiedzenie, dotyczące wniosków, wynikających z 40 konferencji oraz zaprosiła cztery wybitne postaci z dziedziny nauki, polityki i ekonomii. Robert Mac Namara mówił o wizji świata w okresie po „zimnej wojnie”, Ralf Dalbodorf — o ekonomicznych problemach zjednoczenia Europy, Aleksy Jabłokow — o światowych warunkach, niezbędnych do pokonania problemów ekonomicznych. Czwartym wykład — Andus-Salama — został odczytany. Dotyczył on rozważań nad pokojem, rozbrojeniem, nauką i technologią dla biednego Południa.

Czterdziesta Konferencja Pugwash spotkała się z żywą reakcją w głównych brytyjskich środkach przekazu, między innymi na otwarciu w „Times’ie” ukazał się artykuł pod znanym tytułem: *Is the diplomacy of science set for the back burner?* autorstwa Nigela Hawkesa.

W manifeście, napisanym przez Bertranda Russela, a podpisanym przez Alberta Einsteina i innych uczonych w roku 1955, a więc w okresie „zimnej wojny”, świat wydawał się pełen konfliktów, nad którymi rozciągał się cień tytanicznej walki między komunizmem a antykomunizmem. Było więc rzeczą oczywistą, że Ruch Pugwash od początku swego istnienia szczególnie nacisk położył na sprawę kontroli zbrojeń, a przede wszystkim — zbrojeń nuklearnych. Współcześnie zmianę w stosunkach międzynarodowych odzwierciedla wspólnota działań Stanów Zjednoczonych A.P. i Związku Sowieckiego w sprawach inwazji Iraku na Kuwejt. Pozostaje więc pytanie, co zostało z pierwotnej inspiracji ruchu, kiedy — jeśli nie zginęło — to w każdym razie straciło swoje znaczenie główne źródło jego inspiracji: walka komunizmu z antykomunizmem — któremu przewodził z jednej strony Związek Sowiecki, z drugiej — Stany Zjednoczone A.P.

W nowej sytuacji Ruch Pugwash, który przede wszystkim skupiał liberałów i lewicowców z Zachodu, znalazł się w sytuacji, w której powinien ponownie określić swoją rolę.

Profesor Józef Rotblat, który był jednym z sygnatariuszy Manifestu Russel-Einstein, a obecnie jest prezesem Pugwash tak widzi jego funkcje w nowej sytuacji: „[...] Jesteśmy o krok dalej w sprawach prób poszukiwania bezpiecznego świata [...] W chwili powstawania Ruch Pugwash był jednym z pierwszych, a w szeregu dziedzin — jedy- nym, niezależnym kanałem informacji między Wschodem a Zachodem. Obecnie takich kanałów jest wiele, ale my już od dawna nie nawołujemy do wykluczenia wojny nuklearnej. My jesteśmy za wykluczeniem wszelkiej wojny...”

Może ktoś powiedzieć, że to zadanie jest utopią, ale wszak wiele pozornych utopii stało się rzeczywistością. Z drugiej strony musimy pamiętać, że istnieje nadal ogromny arsenał broni, a co więcej, nie tylko istnieje niebezpieczeństwo proliferacji broni nuklearnej, ale proces ten się w rzeczywistości dokonuje. Jako specjalista wyraża on nadal obawy przed pochopnym twierdzeniem, iżby obecnie zniknęło niebezpieczeństwo wojny

jądrowej. Wszak zbudowano 50 tys. głowic jądrowych, które w każdej chwili mogą być użyte i jest to wielkość niczym nie uzasadniona, nawet z militarnego punktu widzenia.

Wracając do historii, trzeba pamiętać o tym, że właśnie na konferencjach pugwazowskich narodziła się, wcielona w życie, idea sejsmonicznego monitoringu doświadczalnych wybuchów jądrowych. W dużym stopniu kontakty narodzone dzięki Pugwash pozwoliły na uzgodnienie usunięcia radzieckich rakiet z terytorium Kuby, w zamian za usunięcie amerykańskich — z Turcji.

Mówiąc prawdę, koniec zimnej wojny nie daje podstaw do zwiększonego optymizmu. Zmniejszenie możliwości jednej katastrofy związane jest z pojawieniem się nowych niebezpieczeństw, pod pewnymi względami groźniejszych i niewątpliwie znacznie trudniejszych do rozwiązania. Są to przede wszystkim pogłębiające się różnice ekonomiczne między Północą a Południem, zaostrzone dodatkowo katastrofą gospodarczą Związku Sowieckiego, ale przede wszystkim widmem przeludnionego świata XXI wieku w zniszczonym środowisku naturalnym, co nawet bez jakiegokolwiek wojny grozi wymarciem *Homo sapiens* w stosunkowo krótkim czasie.

Czy Manifest Russela-Einsteina odrodzi się w nowej interpretacji i dążeniach Pugwash? Zagrożenie bytu ludzkiego jest dziś większe niż przed kilkudziesięciu laty, gdy Manifest został ogłoszony.

Barbara Kuźnicka, Leszek Kuźnicki
(Warszawa)

MIĘDZYNARODOWE KOLOKWIMUM POŚWIĘCONE DZIEJOM PRASY FARMACEUTYCZNEJ NA ŚWIECIE NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU

W dniach 28-29 września 1990 r. odbyło się w Paryżu międzynarodowe kolokwium na temat początków czasopiśmiennictwa farmaceutycznego (do roku 1840) zorganizowane z okazji 170 rocznicy powołania i wydawania w Wilnie polskojęzycznego „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego” oraz 20 rocznicy ukazania się we Francji pierwszego numeru czasopisma „Memoires Pharmaceutiques” nawiązującego do tradycji „Pamiętnika...”.

Kolokwium odbyło się pod patronatem Międzynarodowej Akademii Historii Farmacji oraz Francuskiego Towarzystwa Historii Farmacji; głównym jego organizatorem był prof. Władysław Stanilewicz, redaktor „Memoires...”. Podczas kolokwium wygłoszono 19 referatów, prezentujących historię czasopism farmaceutycznych, a także chemicznych i medyczno-farmaceutycznych, gdyż w omawianym okresie dziedziny te były ściśle ze sobą powiązane.

Układ referatów, jak i publikacji, zamieszczonych w trzech tomach wydawnictwa zjazdowego — *Colloque International. La presse pharmaceutique dans le monde de sa naissance a 1840*, Paris 1990 ss. IX, 354 — był dość zróżnicowany tematycznie i chronologicznie. Stanowi to utrudnienie w przedstawieniu wyraźnej klasyfikacji omawianych czasopism, tym bardziej, że autorzy analizowali nie tylko periodyki farmaceutyczne, ale również chemiczne i medyczne, nadto w niektórych referatach omawiano „prehistorię”, tj. publikacje wcześniejsze.

Problemy z periodyzacją ujawniły się podczas dyskusji na zjeździe, podobnie było z kryteriami podziału na pisma naukowe i zawodowe.